

รูปแบบการทำกรเกษตรกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

Agricultural Practice Pattern and Cultural Change

บังอร ศิริสุนทร^{1/}

Bangon Sirisunyaluck^{1/}

(Received: 26 June 2015; Accepted: 14 August 2015)

Abstract: The purposes of this study are 1) to study the modern agricultural practice pattern of farmers, 2) to study the cultural practice of farmers, 3) to study the cultural change of farmers, 4) to study the relationship between the modern agricultural practice pattern and cultural change of farmers in San Sai district, Chiang Mai province, Thailand. This research applied mixed methods between quantitative survey and qualitative approach. Samples of 403 farmers, drawn through multi-stage sampling, were interviewed using questionnaire and 14 key informant farmers were also in-depth interviewed. Descriptive statistics, frequency, percentage, mean, and standard deviation, were applied to analyze demographic characteristics, agricultural, and cultural practice. Inferential statistics, paired sample t-test and multiple regression analysis, were utilized to test the hypotheses: 1) the former cultural practice is different from the present cultural practice, 2) there is a relationship between the modern agricultural practice pattern and the cultural change. Quantitative results suggested the statistical differences between former and current cultural practice. Furthermore, the relationship between agricultural practice pattern and cultural change was statistically significant as well. Therefore, both hypotheses were accepted. Qualitative data showed that the transformation of agricultural practice pattern from traditional to modern brought the changes in the cultural practice, community, family, and traditionalism, but did not lead to entropy. The changing of cultural practice was the adaptive mechanism to respond, negotiate, and adjust to maintain individualism, community, and family.

Keywords: Modern agricultural practice pattern, cultural practice, cultural change

---

^{1/}คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ. เชียงใหม่ 50290

^{1/}Faculty of Liberal Arts, Maejo University, Chiang Mai 50290, Thailand

บทคัดย่อ: การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการทำการเกษตรกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษารูปแบบการเกษตรสมัยใหม่ วัฒนธรรมของสังคมเกษตรในอดีต ปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลง และเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของรูปแบบการทำการเกษตรสมัยใหม่กับการเปลี่ยนแปลงวิถีวัฒนธรรมของเกษตรกรในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โดยสมมุติฐานในการวิจัย คือ “วัฒนธรรมในอดีตมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมในปัจจุบัน” และ“รูปแบบการเกษตรสมัยใหม่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม” การศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาแบบผสม ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างได้จากการสุ่มด้วยวิธีสุ่มแบบหลายชั้นภูมิ สุ่มเลือกเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างจำนวน 403 ราย เพื่อทำการสัมภาษณ์โดยแบบสอบถาม และเลือกเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 14 ราย เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้สถิติเชิงพรรณนาวิเคราะห์ลักษณะประชากร และข้อมูลพื้นฐานของตัวแปรทั้งหมด การทดสอบสมมุติฐานใช้สถิติเชิงอนุมาน ได้แก่ การเปรียบเทียบแบบจับคู่ เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของระดับวัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบัน และใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุ เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการทำการเกษตรสมัยใหม่กับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ผลการวิจัยเชิงปริมาณยอมรับสมมุติฐานที่เสนอไว้ กล่าวคือมีความแตกต่างระหว่างการปฏิบัติวิถีวัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบัน และรูปแบบการเกษตรสมัยใหม่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม สำหรับข้อมูลส่วนคุณภาพพบว่า แม้รูปแบบการทำการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้วิถีชีวิตชุมชนและครอบครัวต้องปรับเปลี่ยน แต่ไม่ได้หมายความว่าความนำพาครอบครัว และชุมชนไปสู่ความล่มสลาย แต่เป็นการปรับเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง โดยอาจมีการปรับรูปแบบและความหมาย เพื่อเป็นพื้นที่ในการตอบโต้ ต่อรอง และปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของปัจเจก ชุมชน และครอบครัว

คำสำคัญ: รูปแบบการทำการเกษตรสมัยใหม่ วิถีวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

คำนำ

วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนในสังคมทั้งหมดเพราะวัฒนธรรมคือการสั่งสมความรู้ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมด ที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อมา วัฒนธรรมจึงเป็นองค์รวมของวิถีคิด คุณค่าและอุดมการณ์ของสังคม ที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมเพื่อการแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์และการปรับตัวในสังคมและธรรมชาติ สุรเชษฐ (2533) และ จัทรทิพย์ (2547) มองว่าวัฒนธรรมของชุมชนชนบทประกอบด้วย ระบบการผลิต ระบบความเชื่อ และระบบการอยู่ร่วมกัน แต่ละมิติมีความสอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกันและกัน เกิดระบบที่ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่อยู่อย่างสันติ มีความพอเพียงในตัวเอง มีความผูกพันภายใน สมาชิกช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกระบวนการผลิต จากการพัฒนาตามแนวภาวะทันสมัย สังคมและวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Kaosa-ard and Dore, 2003) รูปแบบการเกษตรเปลี่ยนจากเกษตรตั้ง

เดิมมาเป็นการเกษตรสมัยใหม่ที่มีลักษณะการผลิตแบบเข้มข้น มีเป้าหมายการผลิตเพื่อสนองความต้องการของตลาด (อาซวี, 2557) วัฒนธรรมของสังคมชุมชนเกษตรในชนบทจึงมีการปรับเปลี่ยน (Curry and Sura, 2007) ทั้งในด้านโครงสร้างความสัมพันธ์และความเชื่อ อันมีผลต่อการดำรงชีวิตและโลกทัศน์ จากปัจจัยและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ของสังคมเกษตรนี้ ประเด็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจึงเป็นประเด็นที่ควรทำความเข้าใจ นำมาสู่คำถามในการวิจัยว่าในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตภาคการเกษตร วัฒนธรรมของสังคมเกษตรไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด การวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการทำการเกษตรของเกษตรกรในอำเภอสันทรายในปัจจุบัน ความเป็นเกษตรสมัยใหม่มากน้อยเพียงใด เกษตรกรมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตในอดีต และปัจจุบันเป็นอย่างไร มีความแตกต่างระหว่างอดีตกับปัจจุบันหรือไม่ และรูปแบบการทำการเกษตรสมัยใหม่นั้นมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของเกษตรกรในอำเภอสันทราย

หรือไม่เพียงใด โดยมีสมมุติฐานว่าวัฒนธรรมในอดีตมีการเปลี่ยนแปลงและมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมในปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลงนั้นสัมพันธ์กับรูปแบบการทำกรเกษตรสมัยใหม่

กรอบแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (concept of cultural change)

เพื่อเป็นการปรับสมดุลและเพื่อชีวิตที่สามารถดำรงอยู่ได้ วิถีในการดำรงชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนความสัมพันธ์ของคนและสถาบันต่าง ๆ ในสังคม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเราเรียกปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงนี้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (ณรงค์, 2541) มีแนวคิดหลากหลายที่พยายามอธิบายสาเหตุและแหล่งที่มาของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ในจำนวนนี้แนวคิดที่เห็นว่าการสร้างสิ่งใหม่และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (อุบล, 2539) แนวคิดนี้นับเป็นแนวคิดที่สำคัญ โดยมีคำอธิบายเชิงเหตุผลที่น่าสนใจต่อไปนี้

แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (cultural ecology)

ได้มีนักคิดทฤษฎีพยายามศึกษาและอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่เป็นไปเพื่อการตอบสนองของความต้องการของมนุษย์ที่ไม่เคยหยุดนิ่ง จากการเรียนรู้และปรับตัวท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ผันแปร White (2007) เสนอแนวคิดที่อธิบายว่า พัฒนาการทางเทคโนโลยีและความสามารถในการใช้พลังงานเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ โดยมองวัฒนธรรมว่าประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบ คือ ระบบเทคโนโลยี ซึ่งหมายรวมถึงสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์ทุกอย่าง ระบบสังคม ความสัมพันธ์และการแสดงออกต่อกันหรือพฤติกรรม และระบบความคิด ความรู้ความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ เทคโนโลยีจึงเปรียบเหมือนฐาน (infrastructure) ที่มีความสำคัญต่อโครงสร้างส่วนบน (superstructure) ที่เป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมจึงสามารถอธิบายด้วยมโนทัศน์ของการค้นพบและการคิดค้น (discovery and invention) โดยเชื่อว่าการคิดค้น หรือการปรากฏขึ้นของ

สิ่งประดิษฐ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป ส่วน Steward (1955) รายงานว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นผลมาจากพื้นฐานเทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้เป็นทั้งเครื่องมือและผลของการปรับตัวท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมกันเป็นวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงในมิติใดมิติหนึ่งย่อมส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนในมิติอื่นไปในทางเดียวกันหรือสอดคล้องกัน นอกจากนี้ Harris (1971) ได้พัฒนาแนวคิด วัตถุนิยมวัฒนธรรม (cultural materialism) ซึ่งให้น้ำหนักกับรูปแบบการผลิตซึ่งมีเทคโนโลยีเป็นตัวแปรสำคัญ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตที่เกิดขึ้น เชื่อว่าเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบวัฒนธรรม หรือการดำรงชีวิตเพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกัน เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างสมดุล ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตเป็นการเกษตรสมัยใหม่มากขึ้นของสังคมเกษตรไทย จึงน่าจะมื่ออิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (mixed method) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาในส่วนของกรวิจัยเชิงปริมาณคือตัวแทนครัวเรือนที่ทำกรเกษตร ในเขตอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (multi stage sampling) ผู้วิจัยทำการสุ่มเลือกตำบลในอำเภอสันทรายมา 5 ตำบล จากทั้งหมด 12 ตำบล โดยวิธีจับสลาก ได้แก่ ป่าไผ่ แม่แฝกใหม่ สันทรายหลวงหนองจ่อม และหนองหาร ใน 5 ตำบลนี้มีครัวเรือนที่เป็นเกษตรกรทั้งสิ้น 17,934 ครอบครั้ว จากจำนวนครัวเรือนดังกล่าวนำมาคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Yamane (1973) ณ ระดับความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจากการคำนวณจำนวน 392 ราย การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากเกษตรกรตัวอย่างจำนวน 403

ราย เพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นกับข้อมูล ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากผู้นำชุมชน ชาวชุมชนทั่วไป และผู้อาวุโส จำนวน 14 ราย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเชิงปริมาณ เครื่องมือในการวิจัยคือ แบบสอบถามแบบมีโครงสร้างที่ผู้วิจัยสร้างจากกรอบ ทฤษฎีและข้อมูลภาคสนาม ประกอบด้วยข้อคำถาม 3 ส่วน **ส่วนที่ 1** เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับลักษณะประชากร จำนวน 6 ข้อ **ส่วนที่ 2** เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับรูปแบบการ ทำการเกษตรจำนวน 28 ข้อ นำมาสร้างเป็น 10 ตัวแปร คือ ชนิดการเกษตร การใช้ที่ดินทำการเกษตร การเกษตร เพื่อการค้า การใช้ความรู้สมัยใหม่ การจัดการสมัยใหม่ การใช้สารเคมี การใช้เครื่องจักร การใช้แรงงานในและ นอกครัวเรือน และการลดข้อจำกัดทางธรรมชาติ **ส่วนที่ 3** เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบัน จำนวน 57 ข้อ นำมาสร้างตัวแปรด้านวัฒนธรรมที่มี องค์ประกอบสามมิติ คือ ความสัมพันธ์ในชุมชน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และการปฏิบัติประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม โดยที่แต่ละข้อมีตัวเลือกตอบที่แสดงถึง ค่าระดับของการเกิดเหตุการณ์ตามประเด็นคำถาม 5 ระดับ ตั้งแต่น้อยที่สุด (1) ถึงมากที่สุด (5) เครื่องมือ ดังกล่าวได้มีการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ จากนั้น นำมาหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม (reliability) โดยหาค่าสัมประสิทธิ์ แอลฟาของครอนบาคซ์ (Cronbach alpha) แบบสอบถามมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาอยู่ที่ 0.85 นับว่าเป็นค่าที่ยอมรับได้

การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยสร้างแนวประเด็น คำถามตามกรอบวิจัย เพื่อให้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำ ชุมชน ชาวชุมชนทั่วไป และผู้อาวุโส

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้เข้าศึกษา พื้นที่เพื่อสร้างความคุ้นเคยและเก็บข้อมูลเบื้องต้น ในการ นี้ได้ทำการนัดหมาย วัน เวลา กับเกษตรกรที่เป็นกลุ่ม ตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูล ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยวิธีอ่านข้อ คำถามและตัวเลือกตอบให้กลุ่มตัวอย่าง และบันทึก

ข้อมูลจากคำตอบของผู้ตอบในทุกข้อ การเก็บข้อมูลเชิง คุณภาพ เริ่มจาก การเข้าสำรวจพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจ และคุ้นเคยกับพื้นที่รวมทั้งครัวเรือนเกษตรกร จากนั้นทำ การสัมภาษณ์เบื้องต้น เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการ ประกอบอาชีพและวิถีชีวิต รวมทั้งข้อมูลด้านวัฒนธรรม จากนั้นทำการนัดหมาย วัน เวลา เพื่อการสัมภาษณ์ เชิงลึก ในการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้เข้าไปในชุมชน เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยการพูดคุย ตะล่อมกล่อม เกาจนได้ข้อมูลตามแนวคำถามตามกรอบวิจัย พร้อมทั้ง สังเกตการดำรงชีวิตของผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสถิติ วิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์ (SPSS: Statistical Package for Social Sciences) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิง ปริมาณ คือ สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistic) ใช้ วิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคล รูปแบบการทำการเกษตร และวิถี วัฒนธรรมโดยทั่วไป โดยใช้ค่าความถี่ (frequency) ค่าร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) การแปลความหมายระดับของการเกิด เหตุการณ์ ใช้วิธีนำค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักความคิดเห็น (weight mean score) ในแต่ละประเด็นมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ ค่าเฉลี่ยดังนี้ คือ 1.00 - 1.80 น้อยที่สุด 1.81 - 2.60 น้อย 2.61 - 3.40 ปานกลาง 3.41 - 4.20 มาก และ 4.21 - 5.00 มากที่สุด สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นได้จากการนำค่า ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมในอดีต ลบด้วยปัจจุบัน ผลต่างที่ ได้นำมาเป็นค่าของตัวแปรการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม สถิติทดสอบสมมุติฐาน ใช้สถิติเปรียบเทียบความต่างแบบ จับคู่เปรียบเทียบ (paired sample t-test) เพื่อการวิเคราะห์การ เปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน และใช้สถิติ วิเคราะห์ถดถอยพหุ (multiple regression analysis) เพื่อหา ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการเกษตรกับการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรม ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์จากนั้นนำมาวิเคราะห์ความ น่าเชื่อถือของแนวคิดที่ได้จากข้อมูลโดยอาศัยการตรวจสอบ ทั้งจากมุมมองคนในและคนนอก แล้วทำการสรุปผลการ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ และนำมาเขียนรายงานการวิจัย

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเชิงปริมาณ

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีสัดส่วนเพศหญิงและเพศชายใกล้เคียงกัน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเพาะปลูก มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ผ่านการสมรสและอยู่รวมเป็นครอบครัว มีอายุในช่วง 21 – 60 ปี มีสมาชิกในครัวเรือน 3 – 5 คน มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 135,300 บาทต่อปี

2. รูปแบบการทำกรเกษตรสมัยใหม่ พบว่าเกษตรกรในอำเภอสันทราย ทำกรเกษตรสมัยใหม่ในระดับมาก โดยมีเป้าหมายเพื่อการค้า ในกระบวนการ ขั้นตอนการทำกรเกษตรมีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย ไม่ได้ทำกรเกษตรตามแบบที่บรรพบุรุษทำกันมา แต่ใช้ความรู้สมัยใหม่ มีการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะกับผลผลิตนอกฤดูการผลิต นอกจากนี้เครื่องจักรกลกลายเป็นแหล่งแรงงานหลักแทนแรงงานคนและสัตว์ในการทำกรเกษตร มีการใช้แรงงานจ้างนอกครัวเรือนมากกว่าแรงงานในครัวเรือน การทำกรเกษตรอาศัยกรจัดการแบบสมัยใหม่ และมีความเป็นอิสระจากเงื่อนไขทางธรรมชาติมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการใช้น้ำจากระบบชลประทาน พึ่งพำน้ำตามฤดูกาล น้อยลง การปลูกพืชและผลิตพืชผลนอกฤดูการผลิต รวมทั้งทำกรผลิตได้หลายรอบต่อปี เกษตรกรให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่ากรทำกรเกษตรสมัยนี้ไม่เหมือนก่อน ปัจจุบันมุ่งแต่จะทำกรผลิตนอกฤดูการผลิตเพื่อการค้าที่ได้ราคา และต้องกรทำกรผลิตให้ได้มาก ๆ ไม่เช่นนั้นไม่คุ้มกับกรลงทุน เพราะต้องใช้งูทุนสูงไม่ว่าจะเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับเครื่องจักรแทนแรงงานคนที่เคยได้จากระบบเอามือเอางแรง สารเคมีไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลงก็เป็นสิ่งจำเป็น รูปแบบกรเกษตรจึงดำเนินถึงธรรมชาติและฤดูกาลน้อยลง แต่พึ่งความรู้และวิธีการสมัยใหม่มากขึ้น

3. วัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบัน วิถีวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นด้านความสัมพันธ์ในชุมชน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และการยึดถือประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม เกษตรกรมีการยึดถือปฏิบัติอยู่ในระดับมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยเฉพาะพวกเขามีความสัมพันธ์ใน

ครอบครัวดีมากกว่าด้านอื่น ยกเว้นกรยึดถือประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ที่ปัจจุบันอยู่ในระดับปานกลาง

4. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม เมื่อเปรียบเทียบระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมระหว่างอดีตกับปัจจุบันพบว่าค่าเฉลี่ยของระดับการยึดถือปฏิบัติในปัจจุบันน้อยกว่าในอดีต ทั้งนี้วัฒนธรรมด้านการปฏิบัติประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมมีการเปลี่ยนแปลงไปมากที่สุด จากอดีตอยู่ในระดับมาก ปัจจุบันพบว่าอยู่ในระดับปานกลาง

เพื่อทดสอบสมมติฐานข้อที่ 1 ได้ทำกรวิเคราะห์ความแตกต่างของวัฒนธรรมโดยใช้กรเปรียบเทียบแบบจับคู่ เพื่อศึกษากรเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมจากในอดีตสู่ปัจจุบัน จากตารางที่ 1 พบว่า วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทุกมิติ ณ ระดับ 0.001 โดยในปัจจุบันความสัมพันธ์ในชุมชน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และการยึดถือประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมดั้งเดิมลดน้อยลงกว่าในอดีต ผลกรวิเคราะห์จึงยอมรับสมมติฐานที่ว่า “วัฒนธรรมในอดีตมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมในปัจจุบัน” ข้อสังเกต คือ มิติด้านการปฏิบัติประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด จากกรสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า แม้ชาวบ้านไม่ได้ปฏิเสธกรมีอยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นความเชื่อแต่ดั้งเดิม แต่อำนาจและอิทธิพลก็จำกัดขอบเขตมากขึ้น ไม่ได้ครอบคลุมหรือคุ้มครองทั้งหมู่บ้าน แต่จะมีอำนาจในพื้นที่ที่ชาวชุมชนยอมรับ เช่น ฝัเจ้าบ้าน ในสมัยก่อนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ดูแลหมู่บ้านทั้งหมดซึ่งคนในชุมชนให้ความเคารพยำเกรงและจัดพิธีบวงสรวง แต่ในปัจจุบันแม้จะยังมีอยู่ประจำหมู่บ้าน แต่ชาวชุมชนก็ไม่ได้เชื่อว่าจะสามารถให้คุณให้โทษได้จริง กรบวงสรวงยังทำอยู่เพราะถือว่าเป็นประเพณีที่เคยทำกันมา ชาวชุมชนไปร่วมในเชิงสัญลักษณ์ โดยการส่งตัวแทนครัวเรือนไป หรือไม่ก็ส่งของไปร่วมพิธี ด้วยรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ในฐานะสมาชิกชุมชนและเพื่อความสบายใจ ถ้าไม่ไปก็กลัวจะไม่ได้รับการยอมรับว่ายังเป็นคนของชุมชนอยู่และจะไม่ได้รับประโยชน์จากชุมชน เป็นการแสดงตัวตนและการสังกัดกลุ่ม ไม่ใช่ด้วยความเชื่อและศรัทธาเหมือนก่อน ประเพณีพิธีกรรมอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน จะเห็นว่าถูกลดทอนขั้นตอนรูปแบบ หรือบางประเพณีก็ไม่ได้มีการปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมกับชีวิตที่รีบเร่ง และจังหวะชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

Table 1 Cultural practice and change

Variables	Mean	SD	n
Community relation (index)			403
Past	3.82	0.42	
Present	3.46	0.52	
Mean differences	0.36***	0.38	
Family relation (index)	-	-	334 ^a
Past	4.15	0.47	
Present	3.69	0.49	
Mean differences	0.46***	0.40	
Traditionalism (index)			403
Past	3.91	0.41	
Present	2.97	0.44	
Mean differences	0.85***	0.50	

* $P < 0.05$. ** $P < 0.01$. *** $P < 0.001$ (two tails sig)

a: number of married samples

5. ความสัมพันธ์ของรูปแบบการทำการเกษตรกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

เพื่อทดสอบสมมุติฐานข้อที่ 2 ได้ทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการทำการเกษตรสมัยใหม่และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมโดยใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุ การวิเคราะห์ส่วนนี้ใช้กลุ่มตัวอย่างที่สมรสและอยู่ด้วยกันเท่านั้น ทำให้ตัวแปรอิสระเหลือเพียง 18 ตัวแปร (ไม่รวมตัวแปรสถานภาพสมรส) ผลการวิเคราะห์ในตารางที่ 2 พบว่าตัวแปรอิสระ 18 ตัวแปร ร่วมกันอธิบายการผันแปรของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้ร้อยละ 26.50 ($R^2=0.235$) ขณะที่ค่า F ของสมการ = 6.314 และ Sig of F = 0.000 หมายความว่า มีตัวแปรอิสระในสมการอย่างน้อย 1 ตัวที่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรตามในรูปเชิงเส้น เมื่อพิจารณาตัวแปรตั้งแต่ละตัวแปรพบว่า มีตัวแปรต้น 5 ตัวแปร มีผลต่อตัวแปรตามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ การเกษตรเพื่อการค้า การใช้ความรู้สมัยใหม่ การใช้สารเคมี การใช้แรงงานทั้งในและนอกครัวเรือน โดยสามารถอธิบายเชิงการทำนายได้ดังนี้ เมื่อควบคุมตัวแปรอื่นในสมการทั้งหมดแล้วพบว่า หากการ

ทำการเกษตรของเกษตรกรมีลักษณะเป็นธุรกิจเพื่อการค้า และใช้แรงงานมากทั้งในครัวเรือนและนอกครัวเรือนเพิ่มขึ้น ทำให้ระดับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมลดลง ขณะที่หากเกษตรกรยังพึ่งพาความรู้สมัยใหม่ และมีการใช้สารเคมีมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมโดยรวมยิ่งเพิ่มมากขึ้น ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุ แสดงถึงความสัมพันธ์ของรูปแบบการทำการเกษตรกับระดับการเปลี่ยนแปลงของการปฏิบัติวิถีวัฒนธรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลการศึกษาจึงยอมรับสมมุติฐานข้อ 2 “รูปแบบการเกษตรมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวิถีวัฒนธรรม”

การสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า การทำการเกษตรเชิงธุรกิจเพื่อการค้า ต้องการการปรึกษาหารือในครอบครัว ผ่านการทำงานและร่วมกิจกรรมครอบครัว การแสวงหาช่องทางการตลาดก็เป็นส่วนสำคัญในการทำการเกษตรเชิงธุรกิจ เกษตรกรจำเป็นต้องรักษาความสัมพันธ์ โดยติดต่อปฏิสัมพันธ์กับชุมชนเพื่อการติดตามข้อมูลและสร้างเครือข่าย นอกจากนี้ การใช้แรงงานจ้างนอกครัวเรือนยังทำให้เกษตรกรมีเวลาเหลือในการเข้าร่วมกิจกรรมของครัวเรือนและชุมชน จึงทำให้ระดับวัฒนธรรมด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง

น้อย แต่หากพิจารณาเนื้อหาและลักษณะของความสัมพันธ์ จะพบว่ามีความแตกต่าง โดยที่ปัจจุบันแม้จะมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กัน มักเป็นเรื่องของผลประโยชน์มากกว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเหมือนแต่ก่อน แม้การปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว ก็มักอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลและเงื่อนไขของการแลกเปลี่ยนทรัพยากร มากกว่าการสัมพันธ์กันด้วยอารมณ์ความรู้สึก นอกจากนี้เกษตรกรที่ทำการเกษตรเชิงธุรกิจ มีรายได้ที่ทำให้สามารถเข้าถึงเครื่องมือและช่องทางการสื่อสารระบบการสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเป็นช่องทางการสื่อสาร แทนที่การปฏิสัมพันธ์กันแบบตัวต่อตัว สร้างความรู้สึก “เหมือนใกล้ แต่ก็ไกล” ดังนั้นแม้การกระทำสัมพันธ์กันมีการเปลี่ยนแปลงน้อยในแง่ความถี่และความเข้มข้น แต่เนื้อหาคุณค่าที่ได้จากความสัมพันธ์ต่างจากในอดีต ส่วนรูปแบบการเกษตรสมัยใหม่ ขึ้นกับธรรมชาติและฤดูกาลน้อยลง แต่พึ่งพา

เทคโนโลยีมากขึ้น โดยเฉพาะการใช้ความรู้สมัยใหม่และสารเคมี ทำให้ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ที่อยู่บนฐานของการปรับตัวในท่ามกลางธรรมชาติ ภายใต้กรอบคิดที่เชื่อว่ามีสิ่งเหนือธรรมชาติคอยควบคุม และสามารถจะให้คุณหรือให้โทษแก่มนุษย์ แทนที่ด้วยความรู้สมัยใหม่และเทคโนโลยีที่ช่วยให้เกษตรกรควบคุมธรรมชาติได้มากขึ้น มนุษย์รู้สึกถึงการควบคุมมากกว่าการพึ่งพาธรรมชาติ การปฏิบัติประเพณี ความเชื่อ และค่านิยมจึงหมดความสำคัญ นอกจากนี้ ประเพณี ความเชื่อ และค่านิยมดั้งเดิม มักสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมตลอดจนฤดูกาล ที่เคยเป็นกรอบของการเกษตร เมื่อการเกษตรเป็นอิสระจากกรอบดังกล่าวมากขึ้น ประเพณี ความเชื่อ และค่านิยม จึงไม่มีความสอดคล้องกับการทำการเกษตรอีกต่อไป ทำให้เกษตรกรยึดถือปฏิบัติน้อยลง ส่วนของวัฒนธรรมที่เป็นประเพณี ความเชื่อ และค่านิยมจึงเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เมื่อเทียบกับวัฒนธรรมในอดีตอื่น ๆ

Table 2 Coefficient of the regression model

Variables	Cultural Change	t	Sig
Control variables			
Gender: female ^a	-0.002	-0.002	-0.050
Age	-0.041	-0.041	-1.568
Education	-0.012	-0.012	-0.619
Years of Family Settle	-0.004	-0.174	0.862
Family member	0.041	0.714	0.862
Yearly income	-0.016	-0.814	0.416
Land own	-0.081	-0.444	0.658
Independent variables			
Plant growing ^b	-0.088	-1.826	0.069
Animal raising ^c	0.108	1.419	0.157
Independent variables			
Land for agriculture	-0.013	-0.494	0.622
Agribusiness (index)	-0.111**	-2.648	0.008
Applying new knowledge (index)	0.141***	5.268	0.000
Modern management	0.038	1.589	0.113
Chemical used (index)	0.111**	3.032	0.003
Machine used (index)	-0.024	-0.524	0.610
Household labor	-0.006**	-3.160	0.002
Paid labor	-0.297**	-9.195	0.000
Natural independency	-0.008	-0.259	0.796
Constant	1.579	-0.259	0.796

(R² = 0.321 SEE = 0.303 F = 8.278 Sig of F = 0.000)

*P < 0.05 **P < 0.01 ***P < 0.001 (two tails sig)

a. male is reference, b. plant growing and paid labor are reference, c. animal raising and paid labor are reference

n = 334

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

สภาพทั่วไป การใช้ประโยชน์ที่ดินในอำเภอ สันทรายเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากพื้นที่ใช้เพื่อการเกษตร เป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของเมือง การครอบครองกรรมสิทธิ์ ที่ดินในเขตอำเภอสันทรายเปลี่ยนไป อยู่ในมือของคนนอกพื้นที่มากขึ้น การใช้พื้นที่ในการผลิต มีลักษณะเข้มข้นเป็นการเกษตรสมัยใหม่ เพื่อการเพิ่มและการควบคุมคุณภาพ ด้วยข้อจำกัดด้านสภาพแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นขนาดที่ดิน ตลอดจนจนสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป และเป้าหมายการทำการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงไป การทำการเกษตรในปัจจุบันจึงต้องอาศัยความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความรู้สมัยใหม่ที่ได้รับถ่ายทอดจากนักวิชาการ หรือได้รับผ่านสื่อต่าง ๆ รวมทั้งเครื่องจักร และสารเคมี ซึ่งล้วนนำมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและปริมาณผลผลิต

การเปลี่ยนแปลงวิถีวัฒนธรรม

จากการที่ครอบครัวและชุมชนเป็นศูนย์กลาง ความสัมพันธ์สู่ความเป็นปัจเจกและการแข่งขัน จากความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิมาเป็นความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ เนื่องจากมีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชน คนต่างถิ่นเหล่านี้มีกรอบวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแตกต่างจากคนในชุมชน ความผูกพันเชิงพื้นที่ ความรู้สึกร่วม การเป็นส่วนหนึ่ง ตลอดจนการให้ความหมายเชิงพื้นที่จึงแตกต่างจากคนในชุมชน เมื่อมีการปฏิสัมพันธ์กันในฐานะสมาชิกร่วมชุมชน ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วม จะพบว่าความผูกพัน ความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีไม่มากเหมือนที่ชุมชนเคยมี ทำให้เกิดความรู้สึกแปลกแยก การทำการเกษตรสมัยใหม่ เชิงธุรกิจ ทำให้เกิดการแข่งขัน เกิดการแตกสามัคคี มีผลต่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน การร่วมและปฏิบัติประเพณียังมีอยู่ แต่มีลักษณะเป็นประเพณีประดิษฐ์ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานภายนอกที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ ขั้นตอนกระบวนการ โดยมุ่งที่เป้าหมายเพื่อเพิ่มโอกาสให้ผู้คนได้เข้ามามีส่วนร่วม ปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อสร้างความเป็นชุมชนร่วมผ่านกิจกรรมดังกล่าว แม้กิจกรรมดังกล่าว ทำให้เกิดการแข่งขันและแตกแยก แต่การร่วมกิจกรรมก็ยังทำให้เกิดความสำนึกร่วมของความเป็นชุมชนเดียวกัน

เกษตรกรเข้าร่วมนอกจากเหตุผลเชิงผลประโยชน์แล้ว ประเพณียังเป็นช่องทางในการนิยามตัวตนเข้ากับชุมชน แสดงถึงการสังกัดกลุ่ม ประเพณีจึงได้รับการสืบทอดและรื้อฟื้น แม้การเข้าร่วมกิจกรรมจะบางเบาในแง่ความเชื่อ แต่อย่างน้อยก็ยังปฏิบัติเพื่อแสดงถึงการเป็นสมาชิกของกลุ่มนั้น นอกจากนี้สำนึกร่วมที่เกิดจากการร่วมกิจกรรมตามประเพณี ชุมชนยังมีการรวมกลุ่มในลักษณะอื่น เช่น การรวมกลุ่มสหกรณ์การเกษตรเพื่อการแปรรูปและจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร โดยมุ่งหวังเพื่อสามารถเพิ่มอำนาจในการต่อรองในตลาดแบบทุนนิยม ที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมการผลิตและผลผลิตของตนเองได้

อภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่า การทำการเกษตรของเกษตรกรในอำเภอสันทรายมีลักษณะเป็นการเกษตรสมัยใหม่ เพราะมีเป้าหมายการผลิตเพื่อสนองความต้องการของตลาด โดยมุ่งเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ด้วยการใช้องค์ความรู้ และการจัดการสมัยใหม่ นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคนและสัตว์ และการใช้สารเคมีตลอดกระบวนการของการทำการเกษตร สามารถลดการพึ่งพาธรรมชาติ มีการปลูกพืชนอกฤดูกาลและเก็บเกี่ยวได้หลายรอบต่อปี อีกทั้งยังพบว่าเกษตรกรใช้แรงงานจ้างนอกครัวเรือน แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างเศรษฐกิจ และรูปแบบการผลิตของไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตแบบดั้งเดิม ที่มุ่งเพื่อสนองความต้องการของครัวเรือน มาเป็นการผลิตเพื่อสนองความต้องการของตลาด ก้าวสู่ความเป็นเกษตรสมัยใหม่ ดังที่ อาซวี (2557) ได้รายงานถึงการทำการเกษตรของไทยว่ามีสองลักษณะใหญ่ ๆ คือ เกษตรแบบดั้งเดิมและเกษตรแบบสมัยใหม่ ซึ่งมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต ชนิดของพืชและเทคโนโลยี นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับข้อสรุปของ ดำรงค์ (2520) ที่รายงานว่าเกษตรกรไม่ได้อยู่บนฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม แต่มีความเป็นตะวันตกมากขึ้น

สมมุติฐานข้อที่ 1 ผลการศึกษาเป็นไปตามสมมุติฐาน กล่าวคือ วัฒนธรรมในอดีตมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมในปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทุกมิติ โดยที่วัฒนธรรมในปัจจุบันมีระดับการปฏิบัติน้อยกว่า

ในอดีต ระดับความสัมพันธ์กับคนในชุมชน และความสัมพันธกับครอบครัวของเกษตรกรในอำเภอ สันทราย แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก แต่เมื่อพิจารณารูปแบบและเนื้อหาของความสัมพันธ์ จะพบว่า มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์มากขึ้น ส่วนการยึดถือปฏิบัติประเพณีพิธี ความเชื่อ และ ค่านิยมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เนื่องจาก วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่ความเชื่อและ ค่านิยมดั้งเดิม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับ ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ผลการศึกษาของ เฉลิม (2542) พบเช่นเดียวกันว่าวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เห็นห่างกันมากขึ้น ช่วยเหลือกันน้อยลง การ ดำรงชีวิตเร่งรีบมากขึ้น มีเวลาใส่ใจกันกันน้อยลง ให้ความสำคัญกับการร่วมประเพณี พิธีกรรมน้อยลง เพราะความเชื่อ ค่านิยมเปลี่ยนไป จึงไม่เห็นความสำคัญ ผลของการวิจัยเป็นไปตามคำอธิบายลักษณะการ เปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมของ ดำรงค์ (2520) และ จัตรทิพย์ (2547) รายงานว่าความก้าวหน้าทาง วิทยาศาสตร์ ที่มาพร้อมกับการรับอารยธรรมตะวันตก ทำให้มนุษย์ละทิ้งสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักการ ทางวิทยาศาสตร์ และเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้ควบคุมและ ครอบครองธรรมชาติ สิ่งที่มีองไม่เห็น หรือพิสูจน์ไม่ได้ด้วย กระบวนการวิทยาศาสตร์ ถือเป็นสิ่งมงามายและไม่มีอยู่จริง ทำให้ละทิ้งความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิม ค่านิยมแบบจิตวิญญาณเปลี่ยนเป็นวัตถุนิยม การพึ่งพา อาศัยกันแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ที่ต้องใช้เหตุผล การ เปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถี แห่งความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันของชุมชน การมุ่งแต่ ประโยชน์ และความเชื่อมั่นในความสามารถและ เทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้มนุษย์พึ่งพาอาศัย และเอื้อ อาทรกันน้อยลง สอดคล้องกับข้อสรุปของ อารีย์และคณะ (2557) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงสู่ภาวะทันสมัย ทำให้ ความเป็นปัจเจกชนได้แพร่หลายไปทั่วโลก ส่งผลให้ วัฒนธรรมและความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิที่มีอยู่เดิมของ ชุมชนและท้องถิ่นสูญหายไป โดยมีความสัมพันธ์แบบ ทุติยภูมิเข้ามาแทนที่

สมมุติฐานข้อที่ 2 ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบ การเกษตรสมัยใหม่ มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งเป็นไปตาม สมมุติฐาน เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า ยิ่งเกษตรกรมีการใช้ความรู้สมัยใหม่และการใช้สารเคมีใน การเกษตรมากขึ้น ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม มากขึ้น แต่รูปแบบการเกษตรสมัยใหม่ในบางมิติกลับเอื้อ ให้ครอบครัวและชุมชนเกษตรดำรงอยู่ในวิถีใหม่ภายใต้ การเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะรูปแบบการเกษตรที่ต้อง อาศัยการติดต่อปฏิสัมพันธ์ และการบริหารจัดการเวลา อันได้แก่ การเกษตรเชิงธุรกิจ การใช้แรงงานนอกครัวเรือน พบว่าทำให้การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นน้อยลง เกษตรกรที่ทำการเกษตรโดยอาศัยความรู้และเทคโนโลยี สมัยใหม่ ย่อมวางความศรัทธาและความเชื่อของตนอยู่ บนหลักการวิทยาศาสตร์ สิ่งเหล่านี้ช่วยให้เกษตรกร สามารถเพิ่มผลผลิต โดยพึ่งพาธรรมชาติและการ ช่วยเหลือของเพื่อนบ้านน้อยลง การช่วยเหลือเกื้อกูล ที่เกิดขึ้นได้จากการสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิด จนเกิด ความเอื้ออาทรกันมีความจำเป็นน้อยลง ประเพณี ความ เชื่อและค่านิยมดั้งเดิมกลายเป็นสิ่งมงามาย ไร้เหตุผล ผลการวิจัยที่พบสอดคล้องกับการศึกษาการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ของชุมชนภาคเหนือ ตอนบน กับการดำเนินการศึกษานอกระบบของ ศิริลักษณ์ (2534) รายงานว่าการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจ และรูปแบบการผลิต เกิดขึ้นควบคู่กับการ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ด้านระบบสังคม วัฒนธรรมและ ค่านิยม อย่างไรก็ตามเกษตรกรก็ไม่สามารถอยู่แยกขาด จากสังคม ชุมชน และครอบครัววัฒนธรรมได้อย่างสมบูรณ์ เพราะยังต้องการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเพื่อการ แลกเปลี่ยนข้อมูลใหม่ ๆ และการวางแผนการผลิตที่ เหมาะสม เพื่อผลประโยชน์ทางการตลาด การเกษตรเพื่อ การค้าจึงยังต้องสัมพันธ์กับชุมชนอยู่ ภายใต้กรอบที่ สามารถยอมรับและเข้าใจกันได้ นั่นคือความสัมพันธ์ที่ยึด โยงอยู่กับวัฒนธรรม ดังที่ เฉลิมศักดิ์ (2541) พบ ความสัมพันธ์ของวิถีการเกษตรกับการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมของชุมชน การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใน ชุมชน มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการผลิต

และส่งผลให้ความสัมพันธ์ในชุมชน ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนไป โดยชาวชุมชนช่วยเหลือกันน้อยลง ต่างคนต่างมุ่งผลิตเพื่อการค้าและผลกำไร ความผูกพัน ความไว้วางใจได้ค่อย ๆ หายไปจากชุมชน แต่ชาวชุมชนก็ยังมีกรพบปะกัน เพื่อพูดคุยกันในเรื่องการประกอบอาชีพ รูปแบบความสัมพันธ์นี้สามารถอธิบายได้ชัดเจนขึ้นโดยข้อมูลเชิงคุณภาพซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยนี้ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ปัจจัยเป้าหมายการผลิตเพื่อการตลาด ทำให้เกษตรกรต้องติดต่อกับสัมพันธ์ภายในครอบครัว เพราะต้องปรึกษาหารือกันในการวางแผนการทำการเกษตร และกับชุมชนเพื่อการได้มาซึ่งช่องทางทางการเกษตรใหม่ ๆ ไม่ว่าจะในแง่เทคนิคการผลิต ชนิดของพืช รวมทั้งการติดตามข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนการแสวงหาเครือข่าย ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการผลิตสมัยใหม่และเหตุผลทางการตลาด การมีเวลามากขึ้นจากการจ้างแรงงาน ยิ่งช่วยส่งเสริมให้ครัวเรือนเกษตรกรสามารถเข้าร่วมในกิจกรรมชุมชน ทั้งกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดมา หรือเป็นวัฒนธรรมที่มีการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ ที่อิงกับรูปแบบเดิม หรืออาจมีการปรับเปลี่ยน และอาจไม่ได้อิงอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อดั้งเดิม ที่ Hobsbawm and Ranger (2003) มองว่าเป็นประเพณีประดิษฐ์ (invention of tradition) ที่จัดขึ้นไม่ว่าจะโดยชุมชน หรือทำตามนโยบายและดำเนินงานโดยหน่วยงานจากภายนอกที่เกี่ยวข้อง ล้วนทำให้เกษตรกรได้มีกิจกรรมร่วมกัน แม้การไปร่วมด้วยใจและแรงศรัทธา จะถูกแทนที่ด้วยผลประโยชน์ในรูปแบบของวัตถุสิ่งของหรือโอกาสทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามการปฏิสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ก็เป็นช่องทางในการสร้างบูรณาภาพทางสังคม มนุษย์ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคม ความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเกิดจากการได้เข้าร่วมกิจกรรม ร่วมรับรู้ความเป็นไปซึ่งกันและกัน กิจกรรมจึงเป็นพื้นที่ในการสร้างสำนึกร่วม โดยชาวชุมชนต่างยอมรับว่าอย่างน้อยการร่วมกิจกรรมก็ทำให้ชาวชุมชนรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน นับได้ว่าเป็นการปรับตัวของครอบครัวและชุมชน เพื่อการดำรงอยู่ โดยกระทำผ่านกิจกรรมการดำเนินชีวิต รวมทั้งประเพณี ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดหรือการประดิษฐ์ใหม่ ที่ดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับกระบวนการผลิตในสังคมอุตสาหกรรม เช่นการรวมกลุ่ม

ของเกษตรกรในตำบลหนองจ่อมในรูปแบบสหกรณ์ โดยมีวัตถุประสงค์ทางธุรกิจและการตลาด เพื่อตอบโต้กระแสตลาดจากภายนอกที่เกษตรกรเสียเปรียบ สหกรณ์ทำการแปรรูปและจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร การที่ชาวชุมชนเป็นสมาชิกสหกรณ์ ทำให้ร่วมรับผิดชอบและร่วมรับผิดชอบประโยชน์ร่วมกัน จึงเกิดการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน นำไปสู่การเกิดสำนึกร่วม และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือในกรณีของการจัดประเพณีลอยกระทงของหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านโดยหน่วยงานภายนอก โดยแต่ละหมู่บ้านมีการทำกระทงร่วมกัน กระทงนี้ถือเป็นหน้าเป็นตาร่วมกันของชาวชุมชน ความที่ไม่ต้องการด้อยกว่าหมู่บ้านอื่น ชาวบ้านจึงมาร่วมกิจกรรมทำกระทงอย่างแข็งขัน เกิดความเป็นพวกพ้องและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการจัดการกับการดำรงชีวิตในสังคมภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลง เป็นเครื่องมือและพื้นที่แสดงความเป็นตัวตนและการสังกัดกลุ่ม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทำให้ชุมชนมีพลังที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการปรับตัวอยู่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชัตติยา (2557) ที่รายงานว่าการปรับตัวและตอบโต้ต่อกระแสโลกาภิวัตน์ที่ชุมชนปฏิบัติ คือการผลิตซ้ำทุนทางสังคมบนฐานทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ ผ่านการรื้อฟื้นผ่านช่องทางไม่ว่าจะเป็นตำนาน เรื่องเล่าหรือประเพณี การดำรงความสมานฉันท์ของชุมชนเกิดขึ้นได้ด้วยกรส่งเสริมให้ชุมชนมีกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมบนฐานการผลิตในวัฒนธรรมข้าว ซึ่ง ไชยรัตน์ (2557) รายงานว่าการมีและการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ทำให้ชุมชนมีพลังที่เข้มแข็ง ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

สรุป

ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่าเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีสัดส่วนเพศหญิงและเพศชายใกล้เคียงกัน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเพาะปลูก มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ผ่านการสมรสและอยู่ร่วมเป็นครอบครัว มีอายุในช่วง 21 – 60 ปี มีสมาชิกในครัวเรือน 3 – 5 คน

มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 135,300 บาทต่อปี รูปแบบการทำการเกษตรเป็นการทำการเกษตรสมัยใหม่ที่มุ่งสนองความต้องการของตลาด มีการใช้ความรู้ เทคโนโลยีและการจัดการสมัยใหม่อยู่ในระดับมาก ส่วนวิถีวัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบัน เกษตรกรมีการยึดถือปฏิบัติอยู่ในระดับมาก จากการวิเคราะห์ความแตกต่างโดยใช้ t-test พบว่าวิถีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของรูปแบบการทำการเกษตรกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมโดยใช้การวิเคราะห์ถดถอยพบว่าการทำการเกษตรมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยภาพรวมผลการวิจัยยอมรับสมมติฐานที่เสนอไว้ กล่าวคือมีความแตกต่างระหว่างการปฏิบัติวิถีวัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบัน และรูปแบบการเกษตรมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

สำหรับข้อมูลส่วนคุณภาพพบว่าแม้รูปแบบการทำการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้วิถีชีวิตชุมชนและครอบครัวต้องปรับเปลี่ยน แต่ไม่ได้หมายความว่าจะนำพาครอบครัว และชุมชนไปสู่ความล่มสลาย แต่ได้มีการปรับทั้งรูปแบบความสัมพันธ์และวัฒนธรรมเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงสังคม วัฒนธรรมแม้มีลักษณะเป็นวัฒนธรรมประดิษฐ์และจัดตั้งโดยคนนอกมากขึ้น อย่างไรก็ตามยังทำหน้าที่ในการตอบโต้ ต่อรอง และปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของปัจเจก ชุมชน และครอบครัว

เอกสารอ้างอิง

ชัตติยา ชัตติยวรา. 2557. การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ กรณีศึกษา: การทำตะเกียงน้ำมันพืชแบบโบราณของชุมชนปรางค์กู่ อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง. วารสารพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 2(1): 81-88.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2547. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. 321 หน้า.

เฉลิม พยาราชภู่. 2542. การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลกระทบต่อระบบการผลิตด้านการเกษตรในชุมชนชนบท. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 109 หน้า.

เฉลิมศักดิ์ ชัตติยะ. 2541. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตด้านการเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยง. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 118 หน้า.

ไชยรัตน์ ปราณี่. 2557. วัฒนธรรมชุมชนกับการเสริมสร้างในสังคมโดยใช้วัฒนธรรมเป็นฐาน. วารสารการพัฒนาศาสนาและคุณภาพชีวิต 2(2): 115-123.

ณรงค์ เส็งประชา. 2541. มนุษย์กับสังคม. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, กรุงเทพฯ. 253 หน้า.

ดำรงค์ สุานดี. 2520. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ. 245 หน้า.

ศิริลักษณ์ ตนะวิไชย. 2534. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบนกับการดำเนินงานการศึกษาจากระบบ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 153 หน้า.

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. 2533. รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. เจริญวิทย์การพิมพ์, กรุงเทพฯ. 135 หน้า.

อาชวี เตาลานนท์. 2557. เกษตรก้าวหน้า เกษตรดั้งเดิม. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://modernagri.blogspot.com/2011/07/blog-post.html> (20 เมษายน 2558).

อุบล เสถียรปภิรณภรณ์. 2539. สังคมวิทยา. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูนครปฐม, นครปฐม. 235 หน้า.

อารีย์ นัยพินิจ ภักทพงษ์ เกริกสกุล และ ธงพล พรมสาขา ณ สกนศร. 2557. การปรับตัวภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ Adjustment under globalization. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา 7(1): 1-12.

- Curry R. L. Jr. and K. Sura. 2007. Human resource development (HRD): Theory and Thailand's sufficiency economy concept and its OTOP program. *Journal of Third World Studies* 24(2): 85-94.
- Harris, M. 1979. *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture*. AltaMira Press, California. 389 p.
- Hobsbawm, E. and T. Ranger. 2003. *The Invention of the Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge. 322 p.
- Kaosa-ard, M. and J. Dore. 2003. *Social Challenges for the Mekong Region*. White Lotus, Bangkok. 469 p.
- Steward, J. H. 1955. *The Theory of Cultural Change: The Methodology of Multilinear Evolution*. University of Iinois, Chicago. 256 p.
- White, L. A. 2007. *The Evolution of Culture: The Development of Civilization to the Fall of Rome*. Left Coast Press, California. 377 p.
- Yamane, T. 1973. *Statistic: An Introductory Analysis*. 3rd ed. Harper and Row, New York. 1130 p.
-